

ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.7631 (UIF)
UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514
VOLUME - 8 | ISSUE - 8 | MAY - 2019

विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेच्या शैक्षणिक कार्याचा अभ्यास

Mr. Tele Shahaji Sopan

Research Student , College of Education, Barshi.

प्रस्तावना

ग्रामीण भागात शिक्षणाविषयी समाजाला आवड निर्माण करण्याचे काम सन १९५८ पासून आजपर्यंत करत आहे. या शिक्षण संस्थेतून सुजाण नागरिक, डॉक्टर, वकिल, अधिकारी, आदर्श शेतकरी अशा वेगवेगळ्या व्यक्तींची जडणघडण शिक्षणामधून ही संस्था करित आहे. ग्रामीण भागातील मुला-मुलींना शिक्षण देण्याच्या उद्देशाने सांगोला तालुक्यातील जवळे या ग्रामपंचायतीच्या ठिकाणी सन १९५८ साली शिवाजीराव आभाजीराव पाटील यांनी विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेची स्थापना केली. या संस्थेची सध्या माध्यमिक शाळा १०, ज्युनिअर कॉलेजेस ६, सिनिअर कॉलेज १, कृषी विद्यालय १, विद्यार्थी वसतीगृह १ अशा एकूण १८ शाळा व महाविद्यालये कार्यरत आहेत. शिक्षण देत असताना या संस्थेची शिक्षण पद्धती, सामाजिक कार्य, राबविले जाणारे उपक्रम, शालेय इमारत, बाग, क्रीडांगण, विद्यार्थ्यांसाठी आरोग्य सुविधा, भौतिक सुविधा, ग्रंथालय, प्रयोगशाळा,

वस्तु संग्रहालय, नियोजन, गुणवत्ता विकास इ. शिक्षण देत असताना कोणकोणत्या अडचणी येतात, नियोजन व व्यवस्थापन या संदर्भातील गुणात्मक बाबी जाणून घेण्यासाठी संशोधकाने विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेच्या शैक्षणिक योगदानाचा अभ्यास हे संशोधनकार्य शैक्षणिक वर्ष २०१६-१७ या वर्षी हाती घेऊन अभ्यास केला आहे.

संशोधन समस्या विधान

विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेच्या शैक्षणिक योगदानाचा अभ्यास.

समस्या विधानातील शब्दांच्या कार्यात्मक व्याख्या

१) विद्या विकास मंडळ

सन १९५८ पासून जवळे, ता. सांगोला येथे माध्यमिक शाळा, उच्च माध्यमिक शाळा, महाविद्यालय, कृषी महाविद्यालय यामधून शिक्षण देणारी संस्था.

२) जवळे

सांगोला तालुक्यातील ग्रामपंचायतीचे गाव.

३) शैक्षणिक योगदान

शिक्षण, कला, क्रीडा या क्षेत्रातील प्रगती करण्यासाठी केलेले कार्य म्हणजे शैक्षणिक योगदान.

४) अभ्यास

शिक्षण संस्थांच्या शैक्षणिक योगदानाबद्दल सखोल माहिती मिळविण्याच्या प्रक्रिया.

संशोधनाची उद्दिष्टे

- १) विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेच्या शैक्षणिक कार्याचा अभ्यास करणे.
- २) विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेत राबविल्या जाणाऱ्या उपक्रमांचा अभ्यास करणे.
- ३) विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेला शैक्षणिक कार्यात येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास करणे.
- ४) विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेस शैक्षणिक कार्यात येणाऱ्या अडचणींवर उपाययोजना सुचविणे.

संशोधनाची गृहितके

- २) शिक्षण संस्थेमध्ये विद्यार्थ्यांना योग्य पद्धतीने शिक्षण देण्याचे शिक्षक कार्य करत असतात.
- ३) शिक्षण संस्थेत विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी उपक्रम राबविले जातात.
- ४) शिक्षण संस्थेस ग्रामीण भागात शिक्षण देत असताना काही अडचणी येत असतात.

- ५) शिक्षण संस्थेत शैक्षणिक उपक्रम राबविले जातात.

संशोधनाची व्याप्ती

- १) प्रस्तुत संशोधनात सोलापूर जिल्ह्यातील महाविद्यालय, माध्यमिक शाळा, ज्युनिअर कॉलेज, कृषी विद्यालय, वसतीगृह यांचा अभ्यास केला आहे.
- २) प्रस्तुत संशोधनात शिक्षण संस्थेच्या शैक्षणिक योगदानाचा अभ्यास केला आहे.

संशोधनाची मर्यादा

- १) प्रस्तुत संशोधन सोलापूर जिल्ह्यातील विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेचा अभ्यास केला आहे.
- २) प्रस्तुत संशोधन शिक्षक यांच्यापुरतेच मर्यादित आहे.
- ३) प्रस्तुत संशोधनात विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेच्या शैक्षणिक योगदानाचा अभ्यास केला आहे.
- ४) प्रस्तुत संशोधन शैक्षणिक वर्ष २०१६-१७

या वर्षापुरतेच मर्यादित आहे.

संशोधन पद्धती निवड

प्रस्तुत संशोधनासाठी व्यक्ती अभ्यास व सर्वेक्षण संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी सर्वेक्षण पद्धतीतील विद्यालय सर्वेक्षण या प्रकाराचा अवलंब करण्यात आला आहे. विद्यालय सर्वेक्षणाचा मुख्य उद्देश शैक्षणिक प्रगती हा असतो. विद्यालयाशी निगडित असलेल्या विद्यार्थी, शिक्षक, व्यवस्थापक, अभ्यासक्रम, शालेय भवन, प्रयोगशाळा, क्रमिक पुस्तके, विद्यार्थ्यांची प्रगती, त्यांची बौद्धिक क्षमता, त्यांची आवड निवड, अर्थव्यवस्था इ. बाबतीतील विविध प्रश्नांची उत्तरे मिळविण्यासाठी सर्वेक्षण केले जाते.

संशोधनाची साधने

संशोधकाने संशोधन समस्येविषयी आवश्यक माहिती जमा करण्यासाठी संशोधन समस्येचे स्वरूप, प्रतिसादकाचा दर्जा, समस्येचे क्षेत्र इ. बाबींचा विचार करून खालील संशोधन साधनांची निवड केली आहे.

प्रश्नावली

संशोधनसाठी माहिती मिळविण्याचे प्रश्नावली हे एक साधन आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेच्या शैक्षणिक योगदानासंबंधी माहिती मिळविण्यासाठी संबंधित शिक्षक, यांच्यासाठी प्रश्नावली तयार केली.

नमुना निवड

प्रस्तुत संशोधनासाठी नमुना निवड

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने सोलापूर जिल्ह्यातील विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेच्या १८ शाखांचा विचार केला आहे. असंभाव्यतेवर आधारित सहेतुक नमुना निवड पद्धतीने संस्थेशी संबंधित शिक्षकाची (२०) निवड केली.

अ.क्र.	साधने	प्रतिसादक	प्रतिसादक संख्या	नमुना निवड पद्धती
१	प्रश्नावली	शिक्षक	२०	सहेतुक नमुना निवड

संशोधनाची प्रत्यक्ष कार्यवाही

- विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेचे शैक्षणिक कार्य कशा प्रकारे चालते तसेच या संस्थेत कोणकोणत्या प्रकारचे उपक्रम राबविले जातात आणि विद्या विकास या संस्थेला ग्रामीण भागामध्ये शिक्षण देताना कोणत्या अडचणी येतात, या शैक्षणिक संस्थेचे कार्य, समाजप्रबोधन कार्य, संस्थेचा आदर्श सर्वांना माहिती होण्यासाठी संशोधकाने 'विद्या विकास मंडळ, जवळे या संस्थेच्या शैक्षणिक योगदानाचा अभ्यास' ही समस्या निश्चित केली.
- समस्या निश्चित झाल्यानंतर संशोधकाने संस्थेच्या नियोजन-व्यवस्थापनाची माहिती मिळविण्यासाठी संदर्भ ग्रंथांचा अभ्यास केला.
- संशोधकाने शैक्षणिक संशोधनाच्या विविध पद्धतींचा अभ्यास करून प्रस्तुत संशोधनासाठी वर्णनात्मक / सर्वेक्षण पद्धतीची निवड केली. सदर संशोधन वर्तमानकाळाशी संबंधित असल्याने सर्वेक्षण पद्धतीची निवड केली आहे.
- संशोधकाने संशोधनाशी माहिती जमा करण्यासाठी प्रश्नावली या साधनांची निवड करून ही साधने उद्दिष्टानुसार तयार केली. ही साधने मार्गदर्शकांकडून तपासून घेऊन नंतर तज्ज्ञांकडून तपासून घेऊन अंतिम स्वरूप देण्यात आले.
- सर्व प्रतिसादकांकडून प्रश्नावली या साधनांद्वारे माहिती प्राप्त केली व प्रत्यक्ष निरीक्षण केले.

संकलीत माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन

संकलीत केलेल्या माहितीवर पूर्ण लक्ष केंद्रीत करून, त्या माहितीचा योग्य अर्थ काढण्यासाठी संशोधकाने सत्यतेच्या व उपयुक्ततेच्या दृष्टीकोनातून पाहणी करून माहितीची तपासणी केली. उद्दिष्टानुसार माहिती स्विकारण्यासाठी ती माहिती योग्य पद्धतीने एकत्रित केली. माहितीची मांडणी, वर्गीकरण, कोष्टके व आलेख या स्वरूपात केली. पृथःकरण करण्यासाठी संख्याशास्त्रीय संकल्पनांचा शेकडेवारीचा उपयोग केला.

निष्कर्ष

१. शाळेत विद्यार्थ्यांना स्वतंत्र ग्रंथालय उपलब्ध आहे असे सर्वच शाखांच्या शिक्षकांचे मत आहे.
२. यावरून असे दिसते की, शालेय विषयाशी संबंधित तज्ज्ञ व्यक्तींची व्याख्याने आयोजन केले जाते असे सर्वच शिक्षकांचे मत आहे.
३. यावरून असे दिसते की, विद्यार्थ्यांचा शारीरिक विकास होण्यासाठी स्पर्धा घेतल्या जातात असे सर्वच शिक्षकांचे मत आहे.
४. आपल्या शाळेत वर्षातून किती क्रीडा स्पर्धांचे आयोजन केले जाते? त्याची नावे द्या वर्षातून दोन वेळा आयोजन केले जाते असे सांगणारे ४० टक्के शिक्षक आहेत. तर ६० टक्के शिक्षक सांगतात एक वेळा आयोजन केले जाते.
५. आपल्या शाळेत तालुका, जिल्हा, राज्य तसेच राष्ट्रीय पातळीवर विद्यार्थ्यांना क्रीडा स्पर्धांमध्ये सहभाग घेण्यासाठी पाठविले जाते का असा प्रश्न विचारला असता खालील माहिती मिळाली.
६. यावरून असे दिसते की, सर्वच शिक्षकांच्या मते तालुका, जिल्हा, राज्य तसेच राष्ट्रीय पातळीवर विद्यार्थ्यांना क्रीडा स्पर्धांमध्ये सहभाग घेण्यासाठी पाठविले जाते.
७. आपल्या शाळेत शिक्षक-पालक सभेचे आयोजन वर्षातून किती वेळा केले जाते १०० टक्के शिक्षकांच्या मते दोन वेळा शिक्षक पालक सभेचे आयोजन केले जाते.
८. शिक्षक-पालक सभेचे आयोजन केल्यानंतर त्याचा विद्यार्थ्यांच्या गुणवत्तेसाठी काय उपयोग होतो विद्यार्थी आर्थिक अध्ययन प्रवृत्त होतात व शाळेतील हजर राहण्याचे प्रमाण वाढते.
९. आपल्या शाळेत सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे स्वतंत्र वेळापत्रक तयार केले जाते का असा प्रश्न विचारला असता खालील माहिती मिळाली.
१०. यावरून असे दिसते की, समाजसेवा हा उपक्रम सर्वच शाखांमध्ये राबविला जातो असे सर्वच शिक्षकांचे मत आहे.
११. यावरून असे दिसते की, समाजसेवा या उपक्रमांमध्ये परिसर स्वच्छता हा उपक्रम राबविला जातो असे निम्न्या शाळांमधील शिक्षकांचे मत आहे.
१२. यावरून असे दिसते की, प्रार्थना, दिनविशेष, विद्यार्थी समुपदेशन मार्गदर्शन, वाचन समृद्धी हे उपक्रम शाखांमध्ये राबविले जाता असे सर्व शिक्षकांचे मत आहे.
१३. शाळेशी संबंधित आर्थिक तरतूदीच्या बाबतीत कशा प्रकारे उपाययोजना करता येतील असा प्रश्न विचारला असता देणगी जमा करून माजी विद्यार्थी जे अधिकारी झाले आहेत, यशस्वी आहेत त्यांच्याकडून निधी जमा करून घेऊन.

समारोप

सोलापूर जिल्ह्यामध्ये ग्रामीण भागामध्ये शिक्षण देणाऱ्या वेगवेगळ्या संस्था ज्ञानदानाचे काम करीत आहेत. त्यापैकी संशोधकाने सांगोला तालुक्यातील जवळे या ग्रामपंचायतीच्या ठिकाणी विद्या विकास मंडळ, जवळे या शिक्षण संस्थेचा अभ्यास केला आहे.

संदर्भ ग्रंथ सूची

- १ भिंताडे वि.रा. (१९८९), शैक्षणिक संशोधन पध्दती, पुणे, नूतन प्रकाशन
- २ Best John (२००४), Research in Education, New Delhi, Prentice Hall of India Pvt Ltd.

Mr. Tele Shahaji Sapan
Research Student, College of Education, Barshi.